

SOKRATES'İN EBELİĞİ: *ERİL FELSEFE - DIŞİL EBELİK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER*♦

Melda Yaman

Özet

Bu makalede, Sokrates'in kendi felsefe yöntemini tarifinden –*akıl* ebeliğinden- hareketle, Antik Yunan'da felsefe ve ebelik gibi iki önemli emek alanını karşılaştırarak, cinsiyetçi işbölümünün ipuçlarını yakalamak amaçlanmıştır. Gösterilmeye çalışıldığı gibi, cinsiyetçi işbölümü toplumsal ilişkilerin basitçe teknik ve yansız bir uğrağı değildir; tersine kadınlarla erkekler arasında bir mücadele alanını işaret eder. Cinsiyetçi işbölümü, her yeni üretim biçiminde, üretim ilişkileri zemininde, her daim eril baskı ve eril tahakküm altında yeniden yapılanmıştır.

Anahtar kelimeler: *cinsiyetçi işbölümü, Sokrates, ebelik, kadın filozoflar, Antik Yunan*

THE SOCRATIC MIDWIFERY: *THOUGHTS ON MASCULINE PHILOSOPHY - FEMININE MIDWIFERY*

Abstract

In this paper, it was aimed to find out the clues for gender division of labour, through comparing two significant fields of labour –philosophy and midwifery- in the Ancient Greece, with reference to the Sokrates' definition of his own philosophical method, -midwifery of *reason*-. It will be argued that the gender division of labour is not a mere technical or neutral moment of the social relations; on the contrary, it points out an area of struggle between women and men. Gender division of labour has always been restructured in every new mode of production, on the ground of relations of production and under male oppression and male domination.

Keywords: *gender division of labour, Sokrates, midwifery, women philosophers, Ancient Greek*

Sokrates: Benim bir ebenin, Phaenarete adında güçlü, soylu bir kadının oğlu olduğumu duymamış mıydın?

Theaetetus: Evet, duydum.

Sokrates: Ve benim de aynı zanaatı, ebelik yaptığımı da duydun o zaman.

Theaetetus: Yoo, hiç duymadım.

Sokrates: Seni temin ederim ki doğru. ... Ebelerin zanaatı ne denli önemli olsa da benimkinden daha az işleri olur ... benim zanaatım şu üçü dışında her açıdan kadın ebelerin zanaatına benzer: birincisi ben kadınlara değil erkeklere ebelik ederim; ikincisi bedenlerle değil akılla ilgilenirim. Üçüncüsü en önemli

♦ Bu makale SAV Katkı dergisinin 3. sayısında (2016 Ekim) yayımlanmıştır.

noktadır; genç erkeklerin düşüncelerinin yalan ve sahtekârlığa mı yoksahakikat ve asalete migebe olduğunu test ederim.¹

Platon'un *Theaetetus* adlı yapıtında Sokrates kendini 'akıl ebesi' olarak resmeder.²Bu ister Sokrates'in sözleri isterse Platon'un yakıştırmaları olsun, bu diyaloglarda bu büyük Antik filozoflar felsefe ile ebelik arasında ilişki kurmaktadır.İlginç olansa, Aristoteles'te olduğu gibi, Antik Yunan'ın büyük filozoflarının us yürütmesinin, dönemlerinin (ve hatta günümüzün) cinsiyetçi işbölümünü birebir yansıtmasıdır: Kadınlar ebelik yapabilir, erkeklerse (ki sadece özgür erkekler) felsefeyle uğraşabilirler.

Bir erkek olarak Sokrates, annesi ve diğer kadınlar gibi, ebelik yaptığını söyler; zira, kendi sözleriyle, erkeklerin kafalarındaki düşünceleri *doğurtur*. Yukarıda anılan diyaloglarda Sokrates, ebeliği övse de, hatta ebelerin Yunan toplumunda itibarlı kadınlar olduklarını söylese de, ebelik mesleğini kendi uğraşından–felsefeden-, aşağı görür. *Filozof* Sokrates ile *ebe* annesi arasındaki ayrım -*erkek* filozof ve *kadın* ebe ayrışması-; erkeklik ve kadınlığın, akıl ve beden, toplum ve doğa, kafa emeği kol emeği ikilikleri üzerinden kurgulanmasının tanıdık bir örneğini sunar.

Bu yazıdacinsiyetçi işbölümünün tarihsel izlerini sürmek üzereAntik Yunan'a kısa bir gezintiye davet ediyorum sizi.Antik dönemde kadınların ve erkeklerin emek alanlarını bütün veçheleriyle incelemek yazının sınırlarını epeyce aşar. Bu nedenle, ilgimi, cinsiyetçi işbölümünün kendisini en iyi -hatta 'sembolik' bir biçimde diyebileceğimiz- yansıttığı *cinsiyetli* iki emek alanına, *eril* felsefe ile *dişil* ebelik alanına yöneltiyorum. Felsefe neden erildir? Kadınlar felsefe yapamaz mı; kadın filozoflar yok mudur? Ebelik, felsefeye kıyasla, değersiz ve vasıfsız bir iş midir? Peki, on altıncı yüzyıldan itibaren ebeliğin erkeklerin ilgisini çekmesinin sebebi nedir? Tüm bu sorulara bütüncül yanıtlar vermek elbette ki zor; ben sadece verilecek yanıtlara kapı aralamayı deneyeceğim.

Sokrates'ten başlamamın özgül bir nedeni var: Ebelik tarih boyunca kadın işi olagelmiştir; kadınlar çağlar boyunca, SümerlerdenMısırlılara, Antik dünyadan Feodal Avrupa'ya ebelik yaparak hem önemli bir toplumsal görevi ifa etmişler hem de toplumsal bir statü kazanmışlardır. Ancak, kapitalist dönüşümün ilk aşamalarından itibaren ebelik ve tıp, bir

¹ Platon (2004: 43-44).

² 'Akıl ebesi' ifadesini ben yakıştırdım. Bu diyalogların Sokrates'in kendi sözlerini içerip içermediği; 'akıl ebeliği'nin Sokrates'in yöntemini yansıtıp yansıtmadığı üzerine tartışmalar literatürde geniş bir hacim kaplamaktadır (bkz. Tomin, 1987). Ne var ki bu türden tartışmalar bu yazı çerçevesinde bizi ilgilendirmiyor.

bilim alanı ve ücretli iş biçimini aldıkça,erkekler kadınları bu emek alanından sistematik bir biçimde uzaklaştırmış; ebelik ve şifacılığı da ‘erkek işi’ haline getirmeye başlamıştır. Yukarıdaki diyalogda Sokrates,-yani bir erkek-,bir kadın mesleğini, -yani ebeliği-, kurgusal bir biçimde ‘ele geçirmiş’; ebeliğe, taşıdığı bütün niteliklerden daha ‘yüce’ belirlenimler katarak, kendine mal etmiştir. Diğer bir deyişle Sokrates, kendisinden neredeyse iki bin yıl sonra, hemcinslerinin, kadim bir kadın işi olan ebeliği (ve genel olarak şifacılığı) ele geçirmelerini, çok erken bir dönemde, sembolik düzeyde gerçekleştirmiştir.

Eril Felsefe ve KadınFilozoflar

Felsefe tarihini başlangıcından bugüne taradığımızda, yirminci yüzyıldaki kadın filozoflar dışında, hiçbir kadının adına rastlamayız. Sadece biz değil, felsefe tarihi üzerine yazan filozoflar da kadınlara yer vermemiştir (Ellen Waithe, 1987). Edebiyatta, sinemada, gündelik sohbetlerde ‘filozof’ imgesi hiçbir biçimde bir kadın ile birlikte tasavvur edilmez. Neden? Çünkü bilinir ki (!) felsefe ‘erkek işi’ dir.

Felsefenin esas olarak erkeklerin uğraşı olageldiği doğrudur. Bizatihi düşünmek üzerine düşünmek; insana, doğaya ve topluma ilişkin bilgiyi sorgulamak ve zenginleştirmek geniş bir serbest zamanı gerektirir. Çünkü, insan, ancak,yaşamını sürdürmek için gerekli temel ihtiyaçlarını karşıladıktan ve kendisinden beklenen ‘yükümlülükleri’ yerine getirdikten sonra *serbest zamana* kavuşabilir;ve ancak böylece felsefe, mantık, bilim gibi uğraşlara yönelebilir. Ayrıca, bu uğraşlar erken yaşlardan itibaren disiplinli bir eğitimi de gerektirir. Ne var ki,felsefe eğitimi ile bilimsel eğitimin yanı sıra bu alanlarda uğraş vermek için gerekli *serbest zaman*, sınıflı toplumlar boyunca belirli bir grubun ve çoğunlukla egemen sınıftan küçük bir erkek grubunun ayrıcalığı olmuştur. Erkekler bu ayrıcalığı, başkalarının serbest zamana sahip olamaması pahasına edinebilmiştir. Antik Yunan’da da serbest zaman soylu erkeklerin mülkiyetindedir.

Üretim ilişkileri ile ataerkil sistemin emek alanında yarattığı eşitsizlikler, felsefeye, bilime, sanata vb. erişimde de eşitsizliği koşullar. Bu eşitsizlik karşısında Aristoteles, bizatihi felsefeyi kendi ereğinin aracına dönüştürmüştür; kadınlar ve özgür olmayan erkekler karşısındaki konumunu,felsefî bir temelde açıklamayı denemiştir. Aristoteles’egöre (*Politika*) erdemli insanlar, Platon’daki gibi, ‘üstün’ insanlardır ve soylu bir yaşam sürmelidirler. Bu ‘üstün insanların’ uğraşı gündelik yaşamsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik emek etkinliği olamaz; bu etkinlikler sıradan olduğu kadar bayağıdır da. Onların ereği felsefe ve bilimle uğraşmak yahut siyaset yapmaktır. Yaşamlarını, bu türden yaratıcı etkinlikleri geliştirmek üzere kurgulamalıdır. Aristoteles’in çalışma ile kast ettiği, kol emeği ile, yanibedensel

emekle, yaşamsal ihtiyaçları karşılayacak mal ve hizmetleri üretmek üzere çalışmaktır. Elbette ki 'soylu' bir yaşamı sürdürebilmek için, ihtiyaçları karşılayacak *çalışan* bir kesime ihtiyaç vardır; Aristoteles'in söylediği gibi birilerinin bu 'sıradan' işleri onların yerine yapması gerekir. Antik Yunan'da özgür yurttaş olan erkekler, kölelerle kadınlar onlar için ihtiyaç nesnelerini ürettikleri, bakım ihtiyaçlarını karşıladıkları ve çocuklarını büyüttükleri için, felsefeyle ve bilimle ilgilenmeye vakit bulabilmişlerdir.

Nasıl ki Antik Yunan'da bir kölenin filozof olmasının nesnel şartları bulunmuyorsa, Yunanlı bir kadının felsefeyle uğraşmasının koşulları da hayli zayıftır. Ataerkil toplum yapısının kadını konumlandığı alanlar, hem fiziksel koşullar hem de moral toplumsal kabuller bakımından, kadınların bilimle ve felsefeyle uğraşmasına fırsat vermemiştir.

Antik Yunan'da kadınların zamanı ev işleriyle geçerci; kadınların yeri *oikos*'tu (Brock, 1994: 336). *Oikos* Yunan toplumunun en küçük birimidir. Eski Yunanca'da terim geniş bir anlam içeriğine sahiptir; D. M. MacDowell (aktaran Roy, 1999: 2) bu farklı anlamları üç başlıkta toplamıştır: İlk basitçe hane anlamına gelir; ikinci anlamı, bir kişinin sahip olduğu mülktür; *oikos* ile hane işlerinin yönetimi arasındaki bağı kuran bu ikisidir. Üçüncüsü, *oikos* aile demektir; anne, baba ve çocukları içerir. Hanenin yönetimi demek olan *Oikonomia oikos*'tan türemiştir ve hane içindeki karı ile kocanın, baba ile çocukların, hanenin efendisi ile köle ve hizmetçilerin ilişkisinin tümünü kuşatır.³ Bu ilişkiler hiyerarşik ve eşitliksiz yapılanarak, erkeği hanenin efendisi olarak konumlandırır. Aristoteles'e göre, örneğin, devletin olduğu gibi, hanenin de efendisi erkektir. Erkek, ilkin, kölelerin efendisidir; sonra kadının efendisidir; en son da çocukların efendi babasıdır. Aristoteles kadını köleye benzetir. Köle ile efendi arasındaki tabiyet ilişkisi gibi kadınla erkek arasındaki ilişki de egemenlik ve tabiyet ilişkisidir (Aristoteles, 1998: 5). Rasyonel seziye sahip olan doğal olarak yönetici ve efendi iken, bir başkasının bedenini ve emeğini yönetebildiği kişiler köledir. Kadınla erkek arasındaki ilişki de benzerdir; erkeğin kadınla ilişkisi 'doğal üstünün' 'doğal aşağı olanla', yönetenin yönetilenle ilişkisidir (Aristoteles, 2004: 8). Dolayısıyla, Antik Yunan toplumunda erkekler siyasal erki ve yargı gücünü kullanmak gibi kadınlardan farklı işleri üstlenirken; toplumsal kaynaklara erişim, statü ve itibar bakımından kadınlardan üstün konumdaydılar. Felsefe, bilim ve sanat genel olarak erkeklerin uğraşydı. Kadınların başlıca işi

³*Oikos*'un günümüzdeki ekonomi biliminin kökenini oluşturduğuna yönelik güçlü bir kabul bulunmaktadır. *Oikos* hane, *nomos* norm veya yasa demektir; *oikonomia*'dan türeyen 'ekonomi' hane yönetimi anlamına gelir. Roncaglia (2005: 24-25).

iseoikosyönetimiydi. Anlaşılan, Antik Yunan'da toplumsal iktidar, bilim, felsefe alanlarının kapıları (köle dışındaki) erkeklere sonuna kadar açılırken, evlerin kapıları kadınların üstüne kapatılmıştı.

Bütün bu olumsuz koşullara karşın, Antikite'de felsefeye ilgi duyan kadınlar olmamış mıdır; hiç kadın düşünür yetişmemiş midir? Elbette ki kadın filozoflar yaşamıştır. Ne var ki, kendilerinden sonra gelen kadın filozoflar gibi, felsefe tarihinden adları silindiği için bu kadınları çok geç tanıyabildik. Zira, adlarının silinmesi kadınların tarihten silinmesi anlamına gelmektedir.⁴

Kadın filozofların tarihte izini sürmek kolay değildir; ancak, Aegidius Menagius'un 1690 yılında Latince yayımlanan *Historia Mulierum Philosopharum* (*Kadın Filozofların Tarihi*) başlıklı kitabı çığır açıcudur. Menagius kitabında astronom, astrolog, jinekolog yahut sadece erkek filozofların yakını olan çok sayıda kadın filozoftan söz eder. Sadece Helenistik dönemde 65 isim sayar (Wider, 1986: 21). Ne var ki, Menagius'un yapıtı da, konu ettiği kadın filozoflar gibi, tarihin karanlıklarına gömülüp kalmıştır. 1980'lerin başında bu kitaba bir atfa rastlayan Mary Ellen Waithe, bu şaşırtıcı bir o kadar da sevindirici keşfin ardından tarihteki kadın filozofların peşine düşmüş; gönüllü araştırmacılarla oluşturduğu proje ile dört ciltlik devasa bir çalışma olan *Kadın Filozofların Bir Tarihi*'ni (*A History of Women Philosophers*) bizlere kazandırmıştır.

Antik Yunan'da kadın filozofların etik, metafizik, astroloji, astronomi, kozmoloji matematik, hukuk ve felsefenin diğer alanlarıyla ilgilendiklerini görüyoruz. Antik Yunan dünyasının en bilinen kadın filozoflarından biri Hypatia'dır. Hypatia'nın Diophantus'un cebir teorisine ve Ptolemy'nin astronomi teorisine katkıları eşsizdir (Ellen Waithe, 1987).⁵ İskenderiye Kütüphanesi'nde felsefe, matematik, astronomi ve mekanik dersleri vermiştir. Lucania'lı Aesara, *Book on Human Nature* (*İnsan Doğası Üzerine Kitap*) başlıklı yapıtından elimize ulaşan fragmanda, insan doğasını ve yapısını çözümleyerek, moral hukuk ve pozitif hukukun, teknik yapısı da dahil olmak üzere, doğal ve felsefi temellerini keşfedebileceğimizi söylemiştir (Ellen Waithe, 1987: 5). Bir başka kadın filozof, Atina'ya dışardan gelen bir 'yabancı' olan Aspasia, zekasıyla ve çağının ataerkil normlarını hiçe sayan

⁴ Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Beyaz Erkızan (2012).

⁵ Alejandro Amenábar'ın 2009 Cannes Film Festivali'nde gösterilen filmi *Agora*, Hypatia'nın hayatını konu edinmektedir.

bağımsız düşünce ve yaşantısıyla felsefe sohbetlerinin aranır ismi olmuştur. Aspasia, Platon ile Xenophon'un metinlerinde geçer; Sokrates'in arkadaşıdır. Sokrates'in ara sıra öğrencileriyle Aspasia'yı ziyaret ettiğini; arkadaşlarına, oğullarını, dikkat çekici zekasından ötürü, Aspasia'ya göndermelerini tavsiye ettiğini biliyoruz (Wider, 1986: 42). Antik Yunan felsefesindeki bir diğer önemli kadın filozof Diotima'dır.⁶ Platon'un *Şölen*'inde en etkileyici diyalogları Diotima'dan dinleriz. Sokrates, Diotima'nın 'aşk felsefesi' (Eros) ve diğer konularda çok bilgili olduğunu belirtir: "Eros üstüne ne biliyorsam, ondan öğrendim" der (Platon, 2000: 40). Sokrates "bilgeliğiyle gücünü ondan alır; aşk konusunda onu, öncüsü, hocası ilan eder" (Irigaray, 1989: 32). İlginç olan şudur ki, Diotima'nın Sokrates'le diyalogu, Sokrates'in Platon'un yapıtlarında gördüğümüz, diğer Atinalılarla diyaloglarının ters çevrilmiş halidir; *Şölen*'de, Diotima, Sokrates'in bildik görevini üstlenmiştir: bir bakıma Sokrates'tir – Sokrates'in düşüncelerini *doğurtan* Diotima'dır. Hatta Kathleen Wider'a göre (1986: 44), Sokrates, Sokratik yöntemi de Diotima'dan aldığını ima eder. Diotima'nın şu sözleri (Platon, 2000: 44) bilgiyi yücelten en güzel tiratlardan biri değil midir?⁷

Yalnız beden değil, ruh da değişir. Tabiat, huy, inanışlar, arzular, zevkler, dertler, kaygılar; bunların hiçbirisi aynı kalmaz; biri ölürken, bir yenisi doğar. İşin en tuhafı, bilgilerimiz bile bir yandan doğar, bir yandan ölür, hiçbir zaman aynı kalmaz, bildiklerimiz hep değişir. Bilgi yitirildiği için, öğrenme diye bir şey vardır ... Öğrenmek, gidenin yerine bir yenisini koymakla bilgiyi yaşatır, böylece bilgi hiç değişmemiş gibi görünür. Bütün ölümlü varlıklar, bedeniyle, her şeyiyle ölümsüzlüğe bu yoldan erişir.

Dolayısıyla, kadın filozoflar da bilimi, matematiği, felsefeyi, insan davranışlarının temel ilkelerini araştırmışlardır. Bununla birlikte erken dönem kadın filozofların çoğunun ilgisini kadınların hane içi uğraşlarına yönelttiği gözden kaçmaz. Örneğin, Pisagorcü kadın filozoflar insan davranışlarının altında yatan ilkeleri incelerken konuya sık sık kadın perspektifinden yaklaşmış; felsefenin temel ilkelerini çoğunlukla hane içine ve kadının yaşantısına uygulamışlardır: uyumlu bir hane yönetimi nasıl olur; uyumlu çocuklar nasıl yetiştirilir; karı koca ilişkileri nasıl uyumlu bir biçimde yürütülür; hane içinde uyumu sağlamak için hizmetçilere nasıl davranmak gerekir? Bu filozoflardan Theano, *harmonia* ilkesini sadakatsiz kocasıyla baş etmeye çalışan bir kadına uygulamıştır; böylece bu ilkenin, böyle bir

⁶ Diotima'nın gerçek bir kişilik olup olmadığına ilişkin tartışmalar için bkz. Ellen Waithe (1987) ve Wider (1986).

⁷ Luce Irigaray, Platon'un *Şölen*'inde ifade edilen şeytani işleve 'Büyücü Aşk' adını vermiştir. Irigaray bu diyaloglarda Diotima'nın birbiriyle bağdaşmayan iki pozisyon aldığını ileri sürer: ilkin özgül bir diyalektikle, aşkın, aşıklar arasında ölümsüzlük getiren bir dolayım olduğunu söyler; ardından aşkı, üremek için bir araca indirger (bkz. Irigaray, 1989).

durumdabulunan kadının ne yapması gerektiğine karar vermesine yardımcı olduğunu göstermiştir. Phintys ve Peristione ise, aynı ilke temelinde, ‘kadın kamusal alanda ve özel yaşamda nasıl davranmalı’ sorusuna yanıt aramışlardır.

Felsefenin temel konularını kendi gündelik yaşamlarına ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı görevlerine uygulamaları, ilk kadın filozofların felsefe yaparken bile ‘kadın’ kaldıklarını gösterir. Felsefeyi *kadınca* yapmak, kuşkusuz, erkeklerin elinde kurumuş us yürütme yordamını çiçeklendirmenin yolunu açmıştır. Öyle ki kimilerine göre bu durum, dişil bir felsefenin kapılarını da aralamıştır (bkz. Ellen Waithe, 1987). Ne var ki felsefeye üfledikleri nefes, tomurcuktan öteye geçememiştir. Zira, felsefeyi hane içinde kadınların ‘görevleriyle’ sınırlamaları, toplumsal cinsiyet rollerini verili biçimde yeniden ürettikleri anlamına gelir. Ancak öte yandan, yaşadıkları dönemdeki keskin ataerkil normların, bu filozof kadınların fiziksel dünyaları kadar düşünsel dünyasını da biçimlendirdiğini ortaya koyar. Kendini ortak iyiye adanmak, otoriteye itaat, hanede ve toplumda uyum ve ilahi düzen düşüncesi, ataerkil kabullerin kadınlara dayattığı normlar olmasının yanı sıra Pisagorcucu toplum idealinin hedefleri arasında da yer alır (Wider, 1986: 28). Filozof kadınlar bu ‘görevleri’ sorgulamamış; ‘ideal bir toplumda kadının rolü ne olacaktır’ türünden sorular sormak yerine, verili *status quo*’yu kabul etmişlerdir; hatta kadının verili toplumda uyumu sağlamasının yollarını aramış görünmektedirler. Dahası, evrensel bilgiye referans veren felsefeyi bir cinsin ataerkil rolleriyle sınırlanmış tikel dünyalarına sıkıştırmaları, bu filozofların erkek filozoflar gibi- evrensel bilgi üret-e-mediklerine yorulmuştur.

Bunun karşısında Antik felsefenin ‘bir erkekler söylemi’ olduğu açık ve kesindir. Platon’un sözlerinde görüldüğü üzere, felsefe erkekler tarafından erkekler için yapılır. Toplumda egemen ve ayrıcalıklı olan erkekler, kendilerini evrenselle eşleştirdikleri için, evrensel bilgiyi ürettikleri kanısındadırlar. Bu, biraz da, toplumda egemen düşüncenin egemenlerin düşüncesi olmasına benzer. Ne var ki, erkek filozofların şimdiye dek iddia ettikleri nesnellik, tarafsızlık ve evrensellik ideali ne denli gerçektir? Zira kavramlar veteoriler belirli toplumsal koşulların ürünüdürler. Daha doğru bir deyişle, başta sınıfsal ve cinsel olmak üzere keskin eşitsizliklerle yüklü toplumlarda çoğu zaman eşitsizliğin imtiyazlı tarafında yer almış erkeklerin tarafsız bilgi üretmesi, evrensel kavramlardan ve öznelerden söz etmesi mümkün müdür? Örneğin filozofların en şanlısı Aristoteles, erkekleri, yani kendini, kölelerin ve kadınların efendisi ilan ederken, nasıl tarafsız bilgi sunabilir? Aristoteles’te gördüğümüz nesnellik, tarafsızlık ve evrensellik idealleri, açıktır ki, egemen erkek merkezli bir bakış

açısından üretilmiştir (Code'dan aktaran Modrak, 2012: 117). Peki, Aristoteles'in 'erdemli insanları', ideal bilen öznelere kimlerdir? Her türlü toplumsal belirlenimden soyutlanarak idealize edilmiş bilen varlık kavramına işaret etse de, bunlar da imtiyazlı erkeklerdir. "Evrenselin bilişsel süreçler bağlamında yapılan analizi ile birlikte Aristoteles bilen özneyi genele indirgemıştır, yani soyut bilme gücüne. Gerçekte ise, bilen öznenin bireysel bir insan olarak varlığı; kişisel, kişiler arası, cinsel ve sınıfsal nitelikli ilgileri, eğilimleri ve çıkarları bütünüyle yok sayılmıştır; bu gerçeğin üstü örtülüp saklanmış, karanlıkta bırakılmıştır" (Modrak, 2012: 118).

Pisagorcu filozof kadınlarla Aristoteles gibi düşünürler aynı zeminde, iki ayrı uçta yer alırlar. Antik Yunan toplumunun güçlü sınıfsal ve ataerkil eşitsizliklere dayalı yapısı, Aristoteles'in bu yapıyı hem doğallıktan de evrensel bulmasına sebep olmuştur (Femenias, 1994: 167). Pisagorcu kadın filozofların felsefenin evrensel temalarını toplumsal cinsiyete bağlı görevlere uyarlamalarına sebep olan aynı eşitsiz ilişkiler evrenidir. Erkekler bu eşitsizliklerin üzerine basarak kendilerini evrensel ile özdeşleştirip evrensel idealin peşine düşmüşken; kadınlar ataerkil kısıtlar içerisinde kendi öznelliklerine gömülü olduklarından, evrensel bilgiyi kendi tikelliklerine uyarlamışlardır.

Dişil Ebelik Erkek Ebeler

Bir Kadın İşi Olarak Ebelik

Gördük ki Antik Yunan'da az sayıda kadın bilim, felsefe ve siyaset alanında yer bulabilmiştir. Erkekler dünyanın çeşitli bilgileriyle donanabilirken, kadınlar hem bu alanlardan dışlanmış hem de onların payına geleneksel ev ekonomisi ile çocuk yetiştirme bilgileri düşmüştür. Pek çok toplumda olduğu gibi, Antik Yunan toplumunda da beceri ve yeterlilik gerektiren çok az etkinlik kadın işi olabilmıştır; bu işlerin başında ebelik ve şifacılık gelmektedir (Sissa, 2005: 66).

Ebelik, kadınların tarihinde özgül bir emek etkinliğidir. On binlerce yıldır kadınlar birbirlerine ebelik etmiştir. Hemen her toplumda kadınlar, ya kız kardeşleri, komşuları, yakınları kadınlardan, ya deneyimli yaşlı kadınlardan ya da profesyonel ebelerden yardım ve destek alarak doğurmuştur. Ebelik pek çok kadının bizatihi deneyimlediği doğum

tecrübesiyle; ona yüklenen ‘bakım hizmeti’ göreviyle; binlerce yıldır derleyicilikle biriktirdiği otacılıkla⁸ ve teknik bilgilerin disiplinli bir biçimde öğrenilip aktarılması ile süregitmiştir.

Ebelik, muazzam bir bilgi ve deneyim gerektiren bir emek alanı olarak kadınların tarihinde özgül bir yer tutar. Ebeler sadece doğuma refakat eden kadınlar değildiler; kadın bedeni, doğum, doğum sonrası komplikasyonlar üzerine deneyim ve bilgi sahibiydiler. Kadınlar bu eşsiz bilgi birikimini birbirlerinden edinirlerdi. Bu nedenle de ebelik, kadınları birbirine bağlayan ve aralarındaki dayanışmayı yeniden üreten araçlardan biri olagelmişti. Ebelik, kadınların toplumsal cinsiyet özellikleriyle bağlantı olmakla birlikte; bilgi, deneyim ve donanımlarını güçlendiren, kadınlar arası dayanışmayı kuran ve bu nedenle bakım emeğini aşan bir uğraş ve/veya meslek olarak görülmelidir.

Antik Yunan’da Ebelik

Antik dünyada da ebelik ayrıcalıklı bir kadın emeği alanı idi. Şaşırtıcı bir biçimde Antik Yunan’da profesyonel ebeler olduğunu görüyoruz; yani tarihin erken dönemlerinde kadınlar ücretli bir işte çalışmaktaydı. Ebelerin çoğu kişisel deneyimlerinin yanı sıra meslektaşlarından edindikleri bilgileri uygulayan kadınlardı. Bu bilgiler, anneden kıza yahut evin hanımından köleye hane içinde aktarılmaktaydı (Tsoucalas vd., 2014: 547).

Antik Yunan’da özgür bir kadın yurttaşın gelir getiren bir işle uğraşması hoş karşılanmazdı; hatta utandırıcısı ve küçük düşürücü bulunurdu (Brock, 1994: 336). Gelişkin ve hiyerarşik bir biçimde yapılanmış bir işbölümünün görüldüğü Yunan toplumunda, özgür kadınların hane içinde işlerle ilgilenmesi, köleleri yönetip yönlendirmesi beklenirdi. Diğer bir deyişle, kadınların yeri de işi de *oikos*’tu. Bu nedenle Antik dünyada sadece kölelerin ebe olduğuna ilişkin yaygın bir kanı bulunmaktadır (bkz. Tsoucalas vd., 2014). Ancak, Christian Laes’nin (2011) Antik Yunan ve Roma yazıtlarından derlediği bilgilere göre, hem köle hem de özgür yurttaş kadınlar arasında ebeler vardı. Sokrates’in annesi Phainarete’nin ebe olması, özgür yurttaş kadınların da bu işi yaptığını örnekler.

Antik Yunan’da ebeler muazzam bir tıp bilgisine sahiptiler ve tıbbi uzmanlar olarak görülüyorlardı; ‘doğum uzmanı’, omfalotomos (göbek bağına kesen kimse) veya sağaltıcı olarak da adlandırılırlardı. Antik ebelerin (μαίαί veya *obstetrices*) çalışma yöntemleri ve gelenekleri, kadından kadına aktarıla aktarıla, modern tıp biliminin gelişimine dek, yüzyıllardır pek değişmemiştir (Laes, 2011: 154). Daha donanımlı olanlar –ki muhtemelen

⁸ Kadınlar derleyici ve toplayıcıyla geçirdiği binlerce yıl boyunca şifalı bitkileri derlemeyi ve üreme sağlığı ile ilgili kullanmayı öğrenmişlerdi. Örneğin Ortaçağ boyunca kadınlar iksir haline getirilen şifalı otlarla gebeliği önleyebiliyorlardı. Federici (2011: 136).

daha iyi eğitim almış ebelerden oluşuyordu- daha üst sınıflardan geliyorlardı. Bunlar, jinekolojik hastalıkların kadın hekimi anlamına gelen ‘kadınların *iatrene*’i’ olarak adlandırılıyordu.En iyi bilinen ebelerin *iatrene*’ler olduğu neredeyse kesindir: Phainereti (MÖ 5.yy), Phanostrati (MÖ 4.yy), Elephantis (MÖ 1.yy), Thebes’li Olympias (MS 1.yy) gibi. Bütün bu kadınlar, jinekoloji, gebelik, cerrahi, genetik, onkoloji, patoloji, afrodizyoloji, fizyoloji, farmakoloji üzerine müstesna bir miras bıraktılar; ve Antikite’nin uzman jinekolojist doğum uzmanları olarak görülmelidirler (Tsoucalas vd., 2014).

Kadınlar bu bilgileri disiplinli bir öğrenme sürecinde ediniyordu. Bu konuda Efes’li Soranus *Gynaecology* başlıklı yapıtında eşsiz bilgiler sunmuştur. Soranus aldıkları eğitime göre ebeleri üç kategoriye ayırmıştır: ⁹

- i. Ampirik eğitim alanlar;
- ii. Deneyimin yanı sıra, gebelik ve jinekoloji üzerine teorik eğitim alanlar; ve
- iii. Erkek hekimlerle eş düzeyde yüksek öğrenim, kurs ve beceri eğitimi alanlar.

Soranus, dönemin ebelerinin karakteristik özellikleri ve vasıfları hususunda da bizi epeyce aydınlatıyor.“Ebe nedir” sorusunu yanıtlayarak işe başlıyor: Kadın hastalıklarının sebeplerini bilen ve genel olarak tıbbi pratikler üzerine beceri kazanmış kadındır. Soranus’un bildirdiğine göre; Antik Yunan’da ebeler okuma ve yazma bilmek zorundaydı; gebelik teorisi ve pratiği hakkında tüm bilgiye vakıftı;ayrıca bütün tıp dallarında deneyim sahibiydi. Böylece ebeler, diyet için, farmakolojik ve cerrahi reçeteler verirdi. İyi bir hafızaya, yüksek bir algı düzeyine sahip oldukları gibi, çalışkandılar.Doğumla ilgi her türlü tedavi ve komplikasyon bilgisini haizdiler.¹⁰

Antik Yunan toplumunda kadınların genel konumuyla karşılaştırıldığında ebelerin konumu, şaşırtıcı, bir o kadar da sevindiricidir.Çünkü, pek çok toplumda olduğu gibi Antik Yunan’da da kadınlar ancak belirli durumlarda hane dışına çıkabiliyorlardı; örneğin dini ritüellerde yahut ortak kuyudan su taşımak için (Kosmopoulou, 2001: 283). Ebeler, mesleklerinin vebilgi donanımlarınınsağladığı itibardan ve kamusal alanda özgür hareket edebilmelerinden ötürü, pek çok kadındandaha bağımsız ve güçlüydüler. Sokrates’in *Theaetetus*’de ebeleri itibarlı kadınlar olarak andığını da hatırlayalım.

⁹ Soranus, *Gynaeciorum libri IV* . J. Ilberg (der), *Sorani Gynaeciorum libri IV, de signis fracturarum, de fasciis, vita Hippocratis secundum Soranum*. [Corpus medicorum Graecorum. Vol. 4]. Leipzig: Teubner, 1927: 3 – 152. Aktaran Tsoucalas vd. (2014: 547).

¹⁰ Soranus’tan alıntılar için Tsoucalas vd. (2014).

Kadınların Ebelikten İtilmesi

Ebelik ve şifacılık Antikite sonrası dönemde de kadınların başlıca emek alanı olmayı sürdürmüştür. Tarihi biraz daha ešeleyince görüyoruz ki kadınlar, şifacılığın yanı sıra pek çok zanaat dalında da var olmuşlardır: Dokuma, ayakkabı yapımı, çanta yapımı, kemer yapımı, saat yapımı, bira yapımı. Feodal dönemde, erkekler kadim kadın emeği alanı olan dokuma ve şifacılık dışındaki zanaatlarda egemenliğini muhafaza etse de, kadınlar bueril alanlarda da giderek ustalaşmış ve hatta loncalarda örgütlenmeye başlamışlardır.

Feodalizmden kapitalizme geçişin erken aşamalarında, loncaların parçalandığı, zanaat emeğinin çözölüp yerini ücretli emeğe bıraktığı dönemlerde toplumsal işbölümü yeniden yapılanırken, kadınlarla erkekler arasındaki işbölümü de yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Daha doğru bir deyişle, yeni toplumsal işbölümü, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsiz ve hiyerarşik işbölümünün üzerine oturtulmuş; bu yeniden inşa süreci cinsiyete dayalı işbölümünü de yeniden yapılandırmıştır. On dokuzuncu yüzyılda bu süreç toplumun tamamını kuşatan bir dönüşüm olarak sürmüştür. Zanaatlardan kovulan kadınlara uygun bulunan yegane ‘görev’ Silvia Federici’nin (2011: 111) sözleriyle, “tam gün ev kadınlığı”dır. Bunun sonucunda ortaya çıkan cinsiyete dayalı işbölümü, kadınları yeniden üretim işine mahkum etmekle kalmamış, onların erkeklere bağımlılıklarını da arttırmıştır. Böylece, ücretli iş erkek işi haline gelirken, kadınların görevi hane içindeki işlerle sınırlandırılmıştır. Bu işler kadim kadın işidir; kadınlara yeni emek alanı açılmış değildir; ancak ‘kadınlığın’ ve ‘anneliğin’ yeni ataerkil tarifleri ile birlikte, çocuk yetiştirme ve bakım alanında kadınlara yeni görevler yüklenmiştir.

İşbölümündeki dönüşüm kendiliğinden ve doğal bir işleyişmiş gibi görünse de, elbette ki gerçeklik böyle değildir. İnsanlık tarihi boyunca kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlik çeşitli biçimler almış; her yeni işbölümü cinsler arasındaki eşitsizlik ve hiyerarşi zemininde oluşmuştur. Hiyerarşi, yeni işbölümünün ön koşulu, yahut en azından zorunlu bir bileşenidir (N ve K, 1989: 1950). Kapitalist işbölümü de, benzer biçimde, ataerkil eşitsizlik temelinde inşa olmuştur. Dahası, cinsler arasındaki eşitsizliği arttırıcı yönde ve zor kullanarak gerçekleşmiştir. Erkekler kadınları loncalardan ve zanaatlardan kovmaya başlamıştır. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda kadınlar sadece erkeklerin hakimiyeti altındaki zanaatlardan değil, kadim kadın zanaatı olan ebelik ve şifacılıktan da itilmeye başlamıştır. Cadı avını bir de bu bakış açısından okumak gereklidir (bkz. Federici, 2011).

‘Tıp’ mesleği, başından itibaren erildir ve hiyerarşik bir örgütlenmeyle ve yeni ‘bilimsel’ vasıfların erkeklerin elinde tekelleşmesiyle kurulmuştur (Hartmann, 1976: 151). Ebelik de

erkeklerce ele geçirilmiştir. Kadınların ebelikten itilmesinde üç uğrakayırt edilebilir. İlki, erkek egemen toplumsal yapıda, kadınların ebe ve şifacı olarak itibar kazanması, cinsel ve kişisel bağımsızlık kazanmasıdır. İkincisi, ebelik ve şifacılığın bir bilim alanı haline getirilmesidir. Üçüncüsü ise ebeliğin ücretli iş olmaya başlamasıdır. Bir yandan eski –*dişil*- ebelik biçimi ortadan kaldırılırken, öbür yandan yeni –*eril*- ebelik inşa edilmiştir.

Erkekler, giderek, kadınların böylesi itibarlı bir meslek yapmasından, toplumda bu denli saygın olmasından ve özellikle başına buyruk davranmasından rahatsızlık duymaya başlamıştır. Almanya’da, örneğin, kent görevlisi olarak hizmet veren ebelerin bağımsızlığı tümüyle eril örgütlenmeler olan kent meclislerinde rahatsızlık yaratmıştır. Bunun üzerine, ebeleri denetlemek ve disipline etmek üzere kentin varlıklı ve ileri gelen ailelerinden kadınlar görevlendirilmiştir. ‘Onurlu kadınlar’ (*ehrbare frauen*), ‘hakem kadınlar’ (*geschworene frauen*), ‘akıl kadınlar’ (*weise frauen*) gibi isimler verilen bu kadınlar, ebe kadınların bağımsızlığını sınırlama ve böylece erkek tahakkümünü muhafaza edip sürdürme görevini üstlenmiştir (Wiesner, 1993: 80).

Kadınları denetlemeye yönelik bu ‘tedbirlerin’ yanı sıra, on sekizinci yüzyılda bir başka eğilim daha ortaya çıkmıştır: Tıbbın diğer alanlarında olduğu gibi, doğumda da erkek otoritesi kurulmaya başlamıştır. Giderek kadınların ebeliğinin sorgulanır olduğu, kadın ebelerin gebelik ve doğum hususunda bilgisinin yetersizliğinden yakınıldığı görülmektedir (Thomas, 2009: 119). Bir süre sonra erkekler bu alanda kendilerini tek otorite ilan etmiştir (Wiesner, 1993: 81).

Bu dönüşümde ilkin ‘bilimsel’ eril bilginin, dişil deneyimin karşısında egemen güç halini aldığını görüyoruz. Ebe olmak için teori daha sınırlı bir önem taşıyordu ki, *teori*, John Maubray’ın, bir erkek hekimin, 1724 tarihli *The Female Physician (Kadın Hekim)* adlı yapıtında iddia ettiği üzere, “erkeklerin ustalıkla yaptığı iştir!” (Aktaran Harley, 1993: 28). Ne var ki erkekler bilimsel tıp bilgisini, kadınların binlerce yıldır biriktiregeldikleri bilgi ve tecrübeyi gasp ederek oluşturmuşlardır. Tıp biliminin karşısında geleneksel ebelik bilgilerinin yetersiz kaldığı durumlar elbette ki olacaktır; ayrıca tıp bilimi ilerledikçe aradaki mesafenin açılması da kuşkusuz kaçınılmazdır. Ancak mesele bunun çok ötesindedir. Zira, salt böyle olsaydı, kadınların ‘bilimsel’ eğitimden geçirilmesi yeterli olurdu. Ama esas neden, ‘bilimsel’ bilginin erkeklerin tekelinde olmasıdır. Tıp okulları kurulduğunda, örneğin, kadınların eğitim almasına kesinlikle izin verilmemiştir; ‘akademik’ tıp bütünüyle ve sadece erkeklere açılmıştır. Çok sonra kadınların da tıp eğitimi almasına ‘müsaade edilmiştir’; ama sadece

erkeklerin izin verdiği alanlarda ve mutlak erkek denetimi altında. Ayrıca erkekler ‘bilimsel’ bilgiyi, kadınları tahakküm altına almasının bir aracı olarak kullanmıştır. Federici (2011: 262), kadın ebelerin profesyonel alandan dışlanması önemli bir nedeninin de, kadınların üreme üzerindeki denetimini zayıflatmak olduğuna dikkat çekmektedir.

Erkeklerin tıp alanını gasp etmesinde bir diğer uğrak ise, ebeliğin ücretli iş olmaya başlamasıdır. Erkek ebeler, kadın ebelerden farklı olarak ebeliği kazançlı bir mesleğe dönüştürmüştür. Yoksul hastalara gittiklerinde bile mutlaka ücretlerinin ödenmesini talep etmişlerdir. Bir dönem boyunca geleneksel kadın ebeler yoksul halka hizmet ederken, erkek ebeler seçkinlere hizmet vermiştir. David Harley’in (1993: 38) sözleriyle, ebelik, erkekler için “çok kârlı bir kazanç yolu” halini almıştır.

Ve böylece, hem kadınların bedenleri ve üreme etkinliği üzerinde yeni bir eril tahakküm inşa edilmiştir hem de ebeliğin yeni dünya düzeninde büründüğü ‘üstün’ niteliklerle sağladığı kazanç, erkeklerin olmuştur. Sonuç olarak, ebelikten itilerek; meslekleri, toplumsal statüleri ve bağımsızlıkları ellerinden alınarak, kadınlara ‘hadleri bildirilmiştir’. Ancak, bu sürecin kadınların sessiz kabulüyle yürüdüğünü düşünmemek gerekir; kadınlar pasif bir biçimde geri çekilmemiş, güç koşullar altında da olsa mesleklerini icra etmeyi sürdürmüştür.

Son Söz

Cinsiyetçi işbölümünün izlerini, tarih içinde, felsefe ve ebelik gibi iki kritik emek alanı üzerinden sürmeye çalışmak elbette ki devasa bir çalışmayı gerektiriyor. Ben bu yolda ufak bir adım attım; bu iki alana sadece kapı ucundan bir göz atmakla yetindim.

Gördüğümüz üzere, Antik Yunan’da cinsiyetçi iş bölümü kadınlarla erkeklerin sadece emek alanlarını ayırmakla kalmamış, aynı zamanda, bu ayrımı hiyerarşik ve eşitsiz bir biçimde yapılandırmıştır. Antik Yunan’da ebeler, gebelik ve doğuma ilişkin yetkin bilgilerle donanmışlardır; ancak yine de filozoflara kıyasla daha düşük toplumsal statüde konumlandırılmışlardır. Felsefe ise başından beri erkek işi olagelmiş; ataerkil kabuller kadınların felsefeyle ilgilenmesinin önüne türlü engeller koymuştur. Diğer bir deyişle kadınlar felsefe ve bilim alanından dışlanmıştır. Ancak, adları silinmiş olsa da Yunan toplumunda çok sayıda kadının felsefeyle ilgilendiğini görmek sevindiricidir; bu muhteşem kadınlar türlü zorluklara karşın felsefenin özünde erkek işi olmadığını yüzlerce yıl öncesinden muştulamıştır.

Ne var ki, düşüncenin kendisi üzerine düşünürken dahi sınıfsal ve ataerkil toplumsal normlardan sıyrılmak kolay değildir. Antik Yunan’ın efendisi erkekler, dünyaya kendi egemen konumları üzerinden bakarak ideal evrensel özneyi kendi idealleri ve çıkarları

çerçevesinde kurgulanmıştır. Dönemin kadın filozoflarındaise evrensel konuları verili toplum yapısı üzerinden, hane içinde günlük hayatın düzenlenmesine uyarlama eğilimi yaygındır. O halde mesele, basitçe, kadınların evrensel bilgiyi üretememesi değildir; toplumsal konumlarımızla yaşayış biçimlerimizin düşüncemizi belirleyip yönlendirdiği gerçekliğidir. Belki de temel mesele, düşüncelerimize sınır çeken sınıfsal, ataerkil, kültürel normları ayıklayabilmektir. Mesele, toplumsal eşitsizlikleri görmezden gelerek, bu eşitsizliklere rağmen felsefe yapmak değil; bu eşitsizliklerin, uslamanın önüne çıkaracağı engelleri ortadan kaldırmaya çalışarak, ve bizzat bu eşitsizliklerle mücadele ederek felsefe yapmaktır. Yirminci yüzyılda benzer saiklerle yola çıkan kadınlar felsefeye kesinlikle yeni bir soluk getirmiştir: Simon de Beauvoir, Judith Butler, Luce Irigaray, Hélène Cixous, Julia Kristeva ve daha onlarcası, felsefeye getirdikleri feminist eleştirinin yanı sıra yaşamlarıyla da toplumsal dokuyafeminist dokunuşlarını hissettirmişlerdir.

Antik Yunan'dan ortaçağın sonlarına uzandığımızda, cinsiyetçi işbölümünü hız kesmeden iş başında görürüz. Bu sefer çarpıcı olan kapitalizmin şafağında yeni bir işbölümünün kurulmasıdır. Evvelden erkekler, 'kadın alanı', 'mahrem' yahut 'işe yaramaz bilgi' diye rağbet etmedikleri ebeliği, şimdi, 'bilimsel bilgi' ile bezeyip, kazanç getiren bir erkek mesleği haline getirmişlerdir. Tıpkı, Sokrates'in iki bin yıl önce 'sıradan' ebeliği 'üstün' içeriklerle donatarak felsefe yapma yordamını anlatmak için kendine mal etmesi gibi. Demek ki, cinsiyetçi işbölümü toplumun basitçe teknik ve yansız bir uğrağı olmaktan çok daha kritik bir önem taşır; kadınlarla erkekler arasında çıkarlara dayanan bir mücadele alanına işaret eder. Bu yeni işbölümü de benzer bir mücadele sonunda kurulmuştur; erkekler bilimsel tıbbı, kadınları şifacılıktan ve ebelikten iterek, kadınların gebelik ve doğuma ilişkin binlerce yıldır biriktirdikleri bilgiye el koyup, kendi bedenleri üzerindeki denetimi ortadan kaldırarak inşa etmişlerdir. Kadınların kendilerine 'yasaklı' felsefe gibi alanlara girmesi ise başka türden bir mücadelenin ve çabanın ürünüdür. Kadınlar tüm ataerkil ve toplumsal sınırları zorlayarak, erkekleri iterek değil eril tahakküme ve erkek egemenliğine rağmen var olma mücadelesi içinde, yeni bir yordam ve solukla felsefe yapmaktadırlar.

Bitirirken belirtmekte fayda var; Sokrates Diotima'dan sadece Sokratik yöntemi almakla kalmamış, ayrıca akıl ebeliğini de ödünç almış görünüyor. *Şölen*'de şöyle diyor Diotima: "Tüm insanlar, Sokrates, hem beden hem de ruhlarında gebedir; olgunlaştıklarında doğal arzumuz onları doğurur" (bkz. Pender, 1992: 73).

Kaynakça

- Aristoteles (1998) *Politics*, çev.C.D.C. Reeve, Cambridge: Hackett.
- Aristoteles (2004) *Nicomachean Ethics*, çev. R. Crisp, Cambridge: Cambridge University.
- Beyaz Erkızan, H. N. (2012) “Erkek Merkezçilikten İnsan Merkezçiliğe Yolculuk: Antik Felsefe ve Cinsiyet Üzerine (Pre-Sokratikler)”, Beyaz Erkızan, H. N. (der.), *Aristoteles Yazıları* içinde, Bursa:Sentez Yayıncılık, 13-22.
- Brock, R. (1994) “The Labour of Women in Classical Athens”, *The Classical Quarterly*, 44(2): 336-346.
- Ellen Waithe, M. (der.) (1987) *A History of Women Philosophers 1: Ancient Women Philosophers 600 B.C. — 500 A.D.*, Netherlands:Martinus Nijhoff.
- Federici, S.(2011) *Caliban ve Cadı*. çev. Ö. Karakaş, İstanbul:Otonom.
- Femenias, M. L. (1994) “Women and Natural Hierarchy in Aristotle”, *Hypatia*, 9 (1): 164-172.
- Harley, D. (1993) “Provincial Midwives in England: Lancashire and Cheshire, 1660–1760”, Marland, H. (der.), *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe* içinde, New York & Londra:Routledge, 27- 49.
- Hartmann, H. (1976) “Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex”, *Signs*, 1(3): 137-169.
- Irigaray, L. (1989) “Sorcerer Love: A Reading of Plato's Symposium, Diotima's Speech”, *Hypatia*, 3(3): 32-44.
- Kosmopoulou, A.(2011) “Working Women: Female Professionals on Classical Attic Gravestones”, *The Annual of the British School at Athens*, 96: 281-319.
- Laes, C. (2011) “Midwives in Greek Inscriptions in Hellenistic and Roman Antiquity”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 176: 154-162.
- Modrak, D. K. W. (2012)“Aristotele’ın Bilgi Kuramı ve Feminist Epistemoloji” Beyaz Erkızan, H. N. (der.), *Aristoteles Yazıları* içinde, Bursa:Sentez Yayıncılık, 105-133.
- N., D. ve K., G. (1989) “Sexual Division of Labour”. *Economic and Political Weekly*, 24 (34): 1949-1950.
- Pender, E. E. (1992) “Spiritual Pregnancy in Plato's Symposium”, *The Classical Quarterly*, 42 (1): 72-86.
- Platon (2004)*Theaetetus*,çev. T. Chappel, Indianapolis: Hackett.
- Platon (2000)*Şölen*, çev. C. Çetinkaya, İstanbul:Bordo Siyah.
- Roncaglia, A. (2005) *The Wealth of Ideas: A History of Economic Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Roy, J. (1999) “‘Polis’ and ‘Oikos’ in Classical Athens”, *Greece & Rome*, 46 (1): 1-18.
- Sissa, G. (2005) “Platon ve Aristoteles’in Cinsiyet Felsefeleri”, Pantel, P. S. (der.), *Kadınların Tarihi*, I. Cilt içinde,çev: A. Fethi, İstanbul:İş Bankası Kültür, 66-97.
- Thomas, S. S. (2009) “Early Modern Midwifery: Slitting the Profession, Connecting the History”, *Journal of Social History*, 43 (1): 115-138.
- Tomin, J. (1987)“Socratic Midwifery”. *The Classical Quarterly*, 37(1): 97-102.

- Tsoucalas, G., Karamanou, M. ve M. Sgantzios (2014) "Midwifery in Ancient Greece, Midwife or Gynaecologist-obstetrician?", *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 34(6): 547-547.
- Wider, K. (1986) "Women Philosophers in the Ancient Greek World: Donning the Mantle", *Hypatia*, 1 (1): 21-62.
- Wiesner, M. E. (1993) "The Midwives of South Germany and the Public/Private Dichotomy", Marland, H. (der.), *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe* içinde, New York & Londra: Routledge, 77-.95.